

MAQOLLAR LINGVOKULTUROLOGIK MANBA SIFATIDA

Uralova Oysuluv Poyan qizi, Termiz iqtisodiyot va servis universiteti "Xorijiy til va adabiyoti" kafedrasida dotsenti, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

ПОСЛОВИЦЫ КАК ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ ИСТОЧНИК

Уралова Ойсулув Поян кызы, доцент кафедры иностранного языка и литературы Термезского университета экономики и сервиса, доктор философии по филологическим наукам (PhD)

PROVERBS AS A LINGUOCULTURAL SOURCE

Uralova Aisuluv Poyan kizi, Associate Professor of the Department of Foreign Language and Literature of the Termez University of Economics and Service, Doctor of Philosophy in Philology (PhD)

<https://orcid.org/0009-0007-9257-9089>

e-mail:

oysuluv_uralova@tues.uz

Annotatsiya: Ushbu maqolada maqollarning lingvokulturologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Maqollar milliy tafakkur, xalqning madaniy qadriyatlari va tarixiy tajribasini ifodalovchi muhim og'zaki an'ana namunalari sifatida qaraladi. Muallif maqollar orqali xalq mentaliteti, axloqiy mezonlari va dunyoqarashi qanday aks etishini yoritadi. Shuningdek, o'zbek va ingliz tilidagi maqollar misolida qiyosiy tahlil olib borilib, turli xalqlarning madaniy tafakkuri orasidagi o'xshashlik va farqlar ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: maqollar, lingvokulturologiya, milliy tafakkur, xalq og'zaki ijodi, mentalitet, madaniyat, qiyosiy tahlil.

Abstract: This article analyzes the linguoculturological features of proverbs. Proverbs are considered important examples of oral tradition that reflect national mentality, cultural values, and historical experience. The author explores how a nation's worldview, ethical norms, and mentality are expressed through proverbs. Furthermore, a comparative analysis of Uzbek and English proverbs is presented to highlight similarities and differences in cultural thinking between the two nations.

Keywords: proverbs, linguoculturology, national mentality, folklore, cultural values, comparative analysis.

Аннотация: В данной статье анализируются лингвокультурологические особенности пословиц. Пословицы рассматриваются как важные образцы устного народного творчества, отражающие национальный менталитет, культурные ценности и исторический опыт. Автор исследует, как через пословицы проявляются мировоззрение народа, его этические нормы и ментальность. Кроме того, представлен сравнительный анализ узбекских и английских пословиц с целью выявления сходств и различий в культурном мышлении двух народов.

Ключевые слова: пословицы, лингвокультурология, национальный менталитет, фольклор, культурные ценности, сравнительный анализ.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION).

Til inson tafakkuri va madaniyatining in'ikosi sifatida xalqning hayot tarzi, urf-odati, dunyoqarashi, qadriyatlari va tarixiy xotirasini o'zida mujassam etadi. Xalq og'zaki ijodi namunalari, ayniqsa, maqollar, shu jihatdan alohida ahamiyatga ega. Maqollar milliy tafakkurning serqirra ko'zgusi bo'lib, ular orqali xalqning ma'naviy olami, axloqiy me'yorlari, hayotga munosabati o'z ifodasini topadi. Shu sababli maqollar lingvokulturologik jihatdan tahlil etishga yaroqli, boy manba hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОД / MATERIALS AND METHODS). B.M.Jo'raeva "O'zbek xalq maqollarining qisqacha sinonimik lug'ati"ning kirish qismida shunday deydi: "Xalq tafakkuri durdonasi hisoblanmish maqollar nafaqat xalq hayoti, qarashini ifodalashi bilan qadrli, balki kundalik turmushimizda nutqimizni boyituvchi vositalardan biri hamdir". O'zbek olimlari T.Mirzayev, B.Sarimsoqovlar "O'zbek xalq maqollari" nomli to'plamida "har bir kishining nutqida 800 tagacha maqol borligini, biroq so'ralganda 800 ta maqolni ketma-ket yoddan aytib berolmasligimiz mumkinligini ta'kidlashadi. Ammo faoliyatimiz davomida ularni turli munosabatlarda nutqimizda ko'p qo'llashimizni" qayd etishgan. O'zbek paremiologik fondi bir necha o'n minglab paremalarni o'z ichiga oladi. Ular lingvistikaning paremiologiya sohasida tadqiq etiladi. Bu haqda tilshunos olim N.Uluqov "Tilshunoslik nazariyasi" nomli o'quv qo'llanmasida quyidagicha izohlaydi: "paremiologiya tilshunoslikning bo'limlaridan biri bo'lib, tildagi barqaror birikmalar maqol, matal va aforizmlar (hikmatli so'zlar)ni o'rganadi".

P.U.Bakirov "Milliy g'oya targ'ibotida o'zbek xalq maqollaridan foydalanish" nomli kitobida "Maqollar xalqning hayotiy tajribalaridan kelib chiqqan teran fikrlarning aniq va ixcham ifodasi sifatida chuqur mazmunga ega bo'lgan alohida janr" deb qaraydi. Olimning "Пословицы – энциклопедия народной жизни" nomli kitobida maqollar dunyo xalqlarini ma'naviy va madaniy birlashuvining guvohidir, universal insoniy qadriyatlar va bag'rikenglikka xizmat qiladi. Maqollarning to'g'ri, o'z o'rnida va o'z vaqtida qo'llanilishi nutqni ekspressiv jihatdan mazmunan

boy, emotsional jihatdan rango-rang, aniq, o'tkir va eng asosiysi – ifodali (jonli) qiladi. Bu insonning yuqori darajadagi ma'naviyati, nutq madaniyati va bilim darajasidan darak beradi", deb ta'kidlaydi[2].

MUHOKAMA (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION). Maqollar qisqa, lo'nda va chuqur ma'noli iboralar bo'lib, asrlar davomida xalq hayoti, tajribasi, dunyoqarashi asosida shakllanadi. Ular faqat til vositasi emas, balki madaniy xotira, axloqiy me'yorlar tizimi hamdir. Shu nuqtayi nazardan ularni lingvokulturologik manba sifatida o'rganish — til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni yoritishda muhim vositadir[1].

Lingvokulturologiyada maqollar:

Madaniyat kodlari (milliy an'analar, qadriyatlar, e'tiqodlar);

Stereotipik obrazlar (masalan, aqlli chol, mehnatkash dehqon, ayyor tulki);

Milliy dunyoqarash (odam va tabiat munosabati, jamoatchilik o'rni);

Tarixiy-madaniy kontekst (urush, migratsiya, mehnat tarixi) kabi omillarni aks ettiradi.

Maqollar orqali milliy mentalitetni ko'rish mumkin. Masalan, o'zbek xalqining mehnatga bo'lgan munosabati quyidagi maqolda yaqqol ko'rinadi: "*Mehnat qilgan to'yadi, yotgan och qoladi*". Bu maqolda faol hayot tarzi, mehnatga rag'batlantirish, dangasalikdan qaytarish mentaliteti ifodalangan. Yoki quyidagi maqolda jamoatchilik qadriyati ko'zga tashlanadi: "*Yomonning uyi buzilsa, yaxshi yordamga shoshilar*". Bu ijtimoiy birdamlik, insonparvarlik, mehr-oqibat g'oyalarining til ifodasidir[3].

Maqollar lingvokulturologik jihatdan qiyosiy tadqiq qilishga ham imkon beradi. Masalan, o'zbek va ingliz maqollaridagi bir mavzuni olaylik: "Do'stlik". O'zbek tilida: "*Do'st boshga kulfat tushmaguncha bilinmas*". Ingliz tilida: "*A friend in need is a friend indeed*".

O'zbek xalqining mehnatsevarlik, halol rizqqa intilish g'oyalari ko'p maqollarda ifoda topgan: "*Mehnat qilgan to'yadi, yotgan och qoladi*", "*Halol mehnat — rohat manbai*", "*Qo'l qimirlamasa, og'iz qimirlamas*", "*Ter to'kilmay, non topilmas*", "*O'z ishini o'zi qilgan boy bo'ladi*". O'zbek xalqida dangasalik yomon ko'riladi, mehnat esa eng yuksak qadriyat sifatida targ'ib qilinadi [4].

Oila va qarindoshlik munosabatlari xalq hayotida muhim o‘rin tutadi: “*Oila — baxt kaliti*”, “*Qiz bola — uyga fayz*”, “*Ota bir bo‘lsa, bola yarashadi*”, *Chillada mehmon kelsa, nur ustiga nur*”, “*Ko‘pning ko‘zi — dono*”. Oila birligi, mehr-oqibat, mahalladoshlik, jamiyatda hamjihatlik — bu qadriyatlar milliy tafakkurda ustuvor.

Maqollarda donolik, sabr, aql bilan ish tutish targ‘ib qilinadi: “Shoshgan — shayton ishi”, “Bir og‘iz so‘z — ming g‘amdan qutqaradi”, “Yeti o‘lchab, bir kes”, “Aqlli bosh — baloni chetlaydi”, “Sabr qil — sarvar bo‘l”.

Tabiat va hayot falsafasi – tabiatga nisbatan mulohazali munosabat: “Tabiat — ona, unga mehr qil”, “Bahor kelmasa, yoz bo‘lmas”, “Har elning o‘z mevalari bor”, “Bog‘ ek, daraxt soya qiladi, bolang non yeydi”. Xalq tabiatga qarshi emas, unga mos yashashga chaqiradi[5].

NATIJALAR (РЕЗУЛЬТАТЫ / RESULTS). Maqollar orqali insonlar o‘rtasidagi ijobiy munosabatlar targ‘ib qilinadi: “Do‘st boshga kulfat tushmaguncha bilinmas”, “Yaxshilik qil — qaytmasa ham, xalq biladi”, “Yaxshi bilan yur — yaxshilik topasan”, “Bir ko‘ngilni olish — haj qilishdan afzal”, “G‘am yengil bo‘lar — bo‘lishsang, chora topilar — so‘zlashsang”. Insonlarga mehr, do‘stlik, yordam, va vijdonli munosabat milliy axloqiy ideal sifatida ilgari suriladi.

Mazmunan o‘xshash bu maqollar har ikki xalq tafakkurida chin do‘stlikning sinovli vaziyatlarda ayon bo‘lishini ifodalaydi. Biroq til vositalari va obrazlar farqlidir. Shu orqali har ikki xalqning fikrlash tarzi, madaniy konteksti va qadriyatlar tizimi ochiladi[3].

Maqollar xalq tafakkuri va ma‘naviy dunyosining serqirra ko‘zgusi bo‘lib, ularning har birida muayyan madaniy, axloqiy, ijtimoiy va psixologik qadriyatlar mujassamdir. Ular orqali xalqning mehnatga bo‘lgan munosabati, oila va jamiyatdagi o‘rni, insonlararo munosabatlar, donishmandlik va sabr-tahammul kabi tushunchalarga qanday yondashuvi aniq namoyon bo‘ladi. O‘zbek xalq maqollarida aks etgan milliy mentalitet mehnatsevarlik, halollik, sabr, mehr-oqibat, do‘stlik, tabiatga hurmat, taqdirga rozi bo‘lish kabi qadriyatlar bilan belgilanadi. Bu maqollar xalqning hayot tajribasi, tarixiy yodgorlari

va dunyoqarashidan oziqlangan bo‘lib, ularni lingvokulturologik jihatdan o‘rganish orqali xalq ruhiyati, tafakkuri va ma‘naviy olami haqida chuqur tasavvur hosil qilish mumkin. Demak, maqollarni faqat til birliklari sifatida emas, balki xalq madaniyatining muhim ifodaviy vositasi, milliy tafakkur va mentalitetni aks ettiruvchi lingvokulturologik manba sifatida ham o‘rganish dolzarb va zarurdir[2].

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION). Xulosa sifatida aytganda, maqollar har bir xalqning madaniy tafakkuri, tarixiy tajribasi va milliy ongini mujassamlashtirgan noyob til birliklaridan biridir. Ular nafaqat axloqiy-me‘yoriy qadriyatlarni, balki xalqning dunyoqarashi, ijtimoiy munosabatlarga bo‘lgan yondashuvi va milliy mentalitetini aks ettiradi. Shu jihatdan, maqollar lingvokulturologik tadqiqotlar uchun bebaho manba bo‘lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES):

1. G‘anieva N. O‘zbek tilining frazeologik boyligi. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2008.
2. Kadyrova Z. Lingvokulturologik asoslar va amaliyot. – Toshkent: Ilm ziyo, 2020.
3. Karimov S. Maqollar va xalq tafakkuri. – Toshkent: Yozuvchi nashriyoti, 2015.
4. Mieder W. Proverbs: A Handbook. – Westport, CT: Greenwood Press, 2004.
5. Norrick N.R. How Proverbs Mean: Semantic Studies in English Proverbs. – Berlin: Mouton, 1985.
6. Sharipova D. O‘zbek va ingliz maqollarining lingvokulturologik tahlili. //Filologiya masalalari, №2, 2019. – B. 45–51.
7. Курбанбаева, М. (2024). Использование русских народных сказок в процессе изучения языка и формирования гуманизма у детей. Tamaddun nuri jurnali, 5(56), 520-522.
8. Курбанбаева, М. (2023). Пословицы и поговорки со схожим значением в русском и узбекском языках и общность народной мудрости. Tamaddun nuri jurnali, 4(43), 15-18.